

6. Кульков В.М. В координатах смешанной экономики. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1994. – 134 с.
7. Переходная экономика: закономерности, модели, перспективы / Под. ред. А.В.Бузгалина. – М.: ТОО “Экономическая демократия”, 1995. – 223 с.
8. Чухно А. Постиндустриальная экономика: теория, практика и их значение для Украины // Экономика Украины. – 2001. – № 6. – С. 42 – 49.
9. Соколов В. Современный мир и национальная экономическая политика // МЭ и МО. – 1997. – № 10. – С. 5 – 19.
10. Clark D. Post-Industrial America: a Geographical Perspective. – N.Y., London: Methuen, 1985. – 220 p.
11. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. – N.Y.: Basic Books, 1973. – 507 p.
12. Toffler A., Shapiro M. The Adaptive Corporation. – N.Y.: McGraw-Hill, 1985. – 217 p.
13. PW Survey: More Companies Give Priority to Environmental Issues. – http://www.bsdglobal.com/issues/reporting_coming_clean.asp
14. Hage J., Powers Ch.H. Post-Industrial Lives: Roles and Relationships in the 21st Century. – Newbury Park: Sage Publications, 1992. – 248 p.
15. Wheelock J. Husbands at Home: the Domestic Economy in a Post-Industrial Society. – London & N.Y.: Routledge, 1990. – 178 p.

Надійшла 10.01.2009 р.

УДК 331.2

А. С. ТЕЛЬНОВ, В. В. ГОНЧАРУК
Хмельницький національний університет

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ПРАЦІ У КОНЦЕПЦІЇ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті узагальнено різні концепції формування постіндустріального суспільства, виділено основні ознаки постіндустріального суспільства, обґрунтовано роль інтелектуальної праці та необхідність розвитку наукомістких галузей в нових економічних умовах.

Different conceptions of forming of postindustrial society are generalized in the article, the basic signs of postindustrial society are selected, the role of intellectual labor and necessity of development of science intensive industries is grounded in new economic terms.

Постановка проблеми. Теорія постіндустріального суспільства широко визнана і розповсюджена в Західному світі. Вона забезпечує розв'язання завдань періодизації, типізації історії людського суспільства і дає змогу розкривати зміст, структуру та історичне місце кожної стадії у процесі суспільного розвитку. Постіндустріальна концепція розглядає формування і розвиток суспільства на основі прогресу наукового знання, технології суспільного виробництва. Як зазначає В. Іноземцев, “теорія постіндустріального суспільства є сьогодні єдиною соціальною метатеорією, яка повною мірою прийнята західною соціологічною традицією” [7, с. 30].

Постіндустріальне суспільство, як нова фаза розвитку цивілізації, висуває на перший план взаємостосунки “людина – людина”, робить їх переважно соціально-етичними. Тому логіка цивілізаційного процесу спрямована на розвиток людської особистості, яка приймає активну участь у природних, технологічно-трудовах та соціокультурних процесах. Культура й духовність є основою цивілізаційного розвитку, вони гуманізують технологію та спрямовують її до гармонії з природою. Духовне середовище визнається таким, що визначає соціальний прогрес постіндустріального суспільства. При цьому зростає роль інтелектуальної праці, яка стає одним з основних джерел економічного зростання, а творчі здібності – одним з головних активізуючих елементів виробництва.

При переході до постіндустріального розвитку суспільства, працівник як носій знань, продукує інформацію та знання та ефективно їх використовує у процесі створення нових видів продукції, техніки та технологій. Оскільки сучасне виробництво розвивається виключно завдяки інтелектуальному капіталу та створеним ним знань, то змінюються традиційні підходи до управління діяльністю працівників в умовах постіндустріального розвитку. Це висуває проблему дослідження питань формування постіндустріального суспільства, а також необхідності його якісного вдосконалення на основі розвитку інтелектуалізації праці.

Актуальність проблеми формування інтелектуального капіталу обумовлена тим, що в сучасних умовах спостерігається зниження його національної частки. В Україні після набуття незалежності питома вага витрат на науку в складі валового внутрішнього продукту була стійко меншою одного відсотка. Більш того, склалась тенденція до зниження величини даної частки в динаміці. З огляду на це, в Україні особливого теоретико-методологічного значення набувають питання формування інтелектуального капіталу, виявлення його сутності, структури, напрямів розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які

спирається автор. Дослідженню теорії нового суспільства присвячено чимало праць вчених та науковців, серед яких слід відмітити наступних.

Так, Д. Белл заклав основи сучасної постіндустріальної концепції: зробив соціальний прогноз розвитку буржуазного суспільства, а також утвердив новий концептуальний підхід до цього аналізу, який заперечував моністичну теорію суспільного розвитку К. Маркса [1]. О. Тоффлер розробив теорію “трьох хвиль”, за якою “третя хвиля” характеризується використанням наукових досягнень в усіх без винятку сферах суспільного життя. На думку Тоффлера, суспільство поділяється на “техносферу”, “соціосферу” та “інфосферу”, власне остання відіграє вирішальну роль у суспільстві [9]. П. Дракер дійшов висновку, що нинішнє суспільство ще передчасно розглядати як “суспільство знання”, можна говорити лише про створення економічної системи на основі знання (“Knowledge industries”) [6]. Дж. Гелбрейт спрогнозував прихід до влади нової соціальної страти, так званої техноструктури, що включає в себе усіх, хто привносить спеціальні знання, талант та досвід в процес групового прийняття рішень [4]. В. Іноземцев обґрунтував створення, так званого “knowledge-class”, основною ознакою представників якого є рівень освіти, який виявляється значно вищим, аніж характерний в той чи інший момент для більшості громадян [7].

Серед вітчизняних учених слід відмітити дослідження академіка НАН України А. Чухна, Б. Данилишина, В. Куценко, які, обґрунтовуючи важливість розвитку інтелектуального капіталу та інноваційних технологій в Україні у нових постіндустріальних умовах господарювання, пропонують шляхи його поліпшення та використання [5; 11]. Обґрунтовуючи умови інтелектуалізації соціуму, В.К. Врублевський пропонує напрями формування інформаційного середовища [3]. О.Б. Бутнік-Сіверський досліджує питання евристики в інтелектуальній економіці та формування системи інноваційного підприємництва [2]. Л.І. Федулова присвячує свої роботи дослідженню проблем технологічного прогнозування в системі інноваційної економіки та формуванню інтелектуального капіталу [10].

Отже, проблема становлення нового постіндустріального суспільства активно досліджується вченими, разом з тим існує низка напрямів, які потребують більш глибокого дослідження у контексті розвитку інтелектуалізації праці.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення концепцій формування нового постіндустріального суспільства, обґрунтування значення інтелектуалізації праці в умовах науково-технічного розвитку, дослідження місця та ролі в новому суспільстві людей knowledge-class, а також проблеми розвитку наукомістких галузей економіки в нових умовах.

Основний матеріал дослідження. Хоча теорія постіндустріального суспільства була сформульована американськими дослідниками, вона має глибоке коріння у філософській європейській традиції. Ще А. де Сен-Сімон, О. Конт та Дж. Ст. Міль у своїй періодизації історії виокремлювали “суспільство промисловців” або “індустріальне суспільство”, вважаючи, що основним критерієм етапізації суспільного розвитку повинні стати принципи технологічної організації виробництва, обміну і розподілу благ, які створюються суспільством.

Пізніше, на початку ХХ століття, відомий економіст і соціолог Т. Веблен зробив вдалу спробу створення теорії прогресу на базі дослідження розвитку промислової системи, доповненої вивченням інституційної структури суспільства. Теорія Т. Веблена розкрила вплив багатьох чинників на модифікацію соціальної структури суспільства, форми організації обміну, взаємодію між соціальними групами і класами, формування індивідуальної мотивації. Для постіндустріальної теорії значення концепції Т. Веблена полягає в тому, що вона дозволила значною мірою конкретизувати ідею стадій технологічного зростання, перевести її на рівень розкриття закономірностей господарського розвитку залежно від соціальної та політичної систем тієї чи іншої країни [12].

Після Другої світової війни проблеми суспільного відтворення стали вивчати у контексті прискорення технологічного прогресу. Наприкінці 40-х років ХХ ст. американець К. Кларк і француз Ж. Фурастьє сформулювали основні принципи теорії постіндустріального суспільства – поділ всього суспільного виробництва на первинний (сільське господарство), вторинний (промисловість) і третинний (сфера послуг) сектори та положення про майбутнє зростання частки третинного сектора порівняно з первинним, вторинним і в сукупній робочій силі розвинених країн, і в структурі валового внутрішнього продукту.

Водночас термін “постіндустріальне суспільство” виник поза рамками цього наукового напрямку. Він був уперше застосований на початку ХХ століття анархістами. Особливо широко в той час використовував його представник однієї з гілок англійського соціалістичного руху А. Пенті, який дав його перше визначення: “стан суспільства, яке постане після розвалу індустріалізму”. Він пропонував використати цей термін для роздумів про майбутнє у зв’язку з тим, “що індустріалізм приречено” [13].

Становлення теорії постіндустріального суспільства в її сучасному трактуванні пов’язане з ім’ям професора соціології Гарвардського університету Данієля Белла. Ще з кінця 50-х рр. ХХ ст. він активно пропагував цю концепцію. У 1967 році на конференції американських футурологів Д. Белл сформулював завдання соціального прогнозування, а у 1970 р. на VII Міжнародному соціологічному конгресі проголосив свою концепцію “постіндустріального суспільства”. 1973 р. Белл опублікував працю “Настання постіндустріального суспільства”, в якій оприлюднив найновіший удосконалений варіант концепції.

Поряд з Д. Беллом розробкою теорії нового суспільства займалося багато вчених, через те численні моделі нової цивілізації породжують і численні її назви – постіндустріальне суспільство (Д. Белл), суспільство “третьої хвилі” (О. Тоффлер), технотронне (Дж. Гелбрейт), інформаційне (В. Хмелько), постмодерністське (С.

Крук і С. Леш), трансформаційне тощо.

Ці напрями в межах дослідження розвитку людської цивілізації та їх взаємодія власне і спричинили утвердження теорії постіндустріального суспільства. Це пов'язано з тим, що ні модерністські визначення, ні, тим більше, “хвилі” не дають такого чіткого і ясного розуміння історико-економічного процесу, як доіндустріальне, індустріальне та постіндустріальне суспільства. Саме теорія постіндустріального суспільства ввібрала в себе все краще, що було в теорії “стадій економічного зростання” В. Ростоу, у теорії “єдиного індустріального суспільства” Р. Арона, “теорії конвергенції різних економічних систем” Дж. Гелбрейта та ін.

Отже, теорія постіндустріального суспільства – це узагальнена теорія, система знань про розвиток людської цивілізації; це парадигма, яка визначає методологічні принципи і суттєві риси вищої стадії цивілізаційного прогресу – постіндустріального суспільства.

Наукова популярність теорії постіндустріалізму обумовлена й тим, що її розвиток відбувається природно, еволюційно, не допускаючи ідеологічного протиставлення. Спираючись на закономірності розвитку продуктивних сил, технологічних способів виробництва, вона визначає стадії суспільного розвитку, цивілізаційного прогресу. Разом з тим, ця теорія не обмежується технологічним детермінізмом, забезпечує широкий погляд на розвиток постіндустріального суспільства, перехід від суспільства матеріальної продукції до його сервізації, розкриває роль і значення інформації, науки та освіти, аналізує зміну співвідношення між матеріальним виробництвом і сферою послуг, розвиток людини як особистості, перетворення праці у творчу і становлення нової, постматеріальної мотивації людей, розгортання демократії суспільства та удосконалення політичних систем, розвиток державного регулювання та прогнозування економіки, культури та інших сфер людської діяльності.

Д. Белл та його послідовники, уникаючи чіткого виокремлення будь-якої однієї ознаки, що радикально відрізняє нове суспільство від попередніх, протиставляють постіндустріальне суспільство доіндустріальному та індустріальному за такими трьома найважливішими напрямками:

- 1) основний виробничий ресурс, яким є інформація, тоді як в доіндустріальному та індустріальному суспільствах такими були, відповідно, сировина і енергія;
- 2) характер виробничої діяльності, який кваліфікується як обробка (processing), на протизагу добуванню (extraction) і виготовленню (fabrication);
- 3) технології, так звана наукомістка продукція, тоді як перші дві стадії характеризувалися трудомісткою і капіталомісткою технологіями.

В результаті виникає твердження про три суспільства, перше з яких є взаємодією з природою, друге – взаємодією з людиною, а постіндустріальне суспільство – як взаємодія між людьми. Ці типи суспільного устрою протиставляються один одному в кількох найважливіших аспектах, які можна умовно відтворити у табл. 1 [7].

Таблиця 1

Порівняльний аналіз доіндустріального, індустріального та постіндустріального суспільного устрою за Д. Беллом

Форма суспільного устрою	Доіндустріальне	Індустріальне	Постіндустріальне
Основний виробничий ресурс	Сировина	Енергія	Знання
Характер виробничої діяльності	Добування	Виробництво	Обробка
Технологія	Трудомістка	Капіталомістка	Наукомістка
Основний тип взаємодії	Людина – природа	Людина – перетворена людиною природа	Людина – людина

На підставі такого аналізу Д. Белл обґрунтовує, що постіндустріальне суспільство – це суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя, а також у якому клас технічних фахівців став основною професійною групою і, що найважливіше, в якому нововведення дедалі більше залежать від досягнень теоретичного знання.

Зростання освітнього рівня зумовлює підвищення ролі інтелектуального капіталу, який характеризує систему знань, вмінь, документів і відносин, які можуть бути джерелами доходу як самих працівників, так і підприємств. Слід наголосити, що до інтелектуального капіталу відносяться також системи організації знань, які покликані забезпечити їх ефективне використання і вплив на якісні результати праці. Тому інтелектуалізації праці, на наш погляд, тісно пов'язана із зростанням ролі знань та духовного збагачення людини. Це дозволяє їй отримувати більші доходи при наявності більшої кількості накопичених знань, досвіду, навичок тощо [8, с. 105].

Слід зазначити, що постіндустріальне суспільство не заміщує індустріальне, так само індустріальне суспільство не ліквідує аграрний сектор. Як на стародавні фрески в подальші епохи наносяться нові й нові зображення, так і пізніші суспільні явища накладаються на попередні шари, стираючи деякі риси і нарощуючи картину суспільства як єдиного цілого. Це суспільство приходить на зміну індустріальній

системі так само, як вона прийшла на зміну аграрній, але це не має означати припинення виробництва матеріальних благ. Постіндустріальні тенденції не заміщують попередні суспільні форми як стадії соціальної еволюції. Вони часто співіснують, поглиблюючи комплексність суспільства і природу соціальної структури.

Перехід до постіндустріального суспільства припускає радикальні зміни у всіх сферах суспільного життя, і розуміється, найважливішими серед них є зміни в соціальній структурі і основних суспільних інститутах.

Д. Белл виділив п'ять ознак або вимірів постіндустріального суспільства:

1. Економічна ділянка: перехід від товаровиробляючої до обслуговуючої економіки. Перша і найпростіша ознака постіндустріального суспільства полягає в тому, що більшість робочої сили стає зайнятою уже не в сільському господарстві або виробництві, а в галузі обслуговування, котра визначається згідно з залишковим принципом – як торгівля, фінанси, транспорт, охорона здоров'я, відпочинок, науково-дослідна робота, освіта й управління.

2. Поділ населення за родом занять: перевага професійно-технічного класу. Одним із шляхів виділення постіндустріального суспільства є його визначення через зміну в професійних розподілах, професія є значною мірою найважливішим визначником класу й розшарування в суспільстві.

3. Осьовий принцип: провідна суспільна роль теоретичного знання як джерела нововведень і політичних формулювань. Знання необхідні у функціонуванні будь-якого суспільства. Відмінною рисою постіндустріального суспільства є зміна в характері самого знання. Вирішальним для організації рішень і спрямування змін, є теоретичного знання – першість теорії над емпірією і кодифікація знання в абстрактну систему символів, котрі, як і в будь-якій аксіоматичній системі, можуть використовуватися для висвітлення багатьох відмінних одна з одної й різноманітних ділянок досвіду. Нині кожне сучасне суспільство живе завдяки нововведенням та соціальному контролю змін і намагається передбачати майбутнє задля попереднього планування. Це покладання сподівань на соціальний контроль створює суспільну потребу у плануванні й передбаченні. Саме усвідомлення природи нововведень робить теоретичне знання таким вирішальним чинником.

4. Орієнтація на майбутнє: контроль технології і технологічної оцінки. Постіндустріальне суспільство здатне досягти нового виміру соціальної зміни – планування й контроль технологічного зростання.

5. Ухвалення рішень: створення нової “інтелектуальної технології”. Останньою ознакою є управління організованою складністю, розпізнання і здійснення стратегій раціонального вибору в стосунках з природою та іграх між особистостями, а також розвиток нової інтелектуальної технології, котра повинна стати такою ж визначною, якою була машинна технологія для середини минулого століття [1].

В умовах, коли інформація та знання стають безпосередньою виробничою силою, виникає монополий ресурс, що характеризується абсолютно новими якостями, якими раніше ніколи не володіли суспільна свідомість та виробництво.

З одного боку, саме засвоєння людиною знань та інформації тотожно в певній мірі виробництву нового знання; в той же час передача його іншим людям не зменшує кількості цього ресурсу; таким чином, він виявляється практично невичерпним. Його виробництво та використання змінюють характер цілей та задач, що стоять перед людиною, формують нову систему мотивів діяльності і, отже, є базою для становлення в суспільстві нових соціальних груп, що мають основні ознаки класів.

З іншого боку, доступ до цього специфічного ресурсу обмежений, оскільки знання відрізняються від більшості індустріальних благ своєю рідкістю і невідтворенням, а затрати, необхідні для їхнього створення, не є пропорційними отримуваним результатам. Тому цінність знання визначається законами цін монополийних благ, а його творці – окремі особи чи цілі співтовариства – опиняються у виключному положенні щодо інших.

Таким чином, у концепції постіндустріального суспільства основоположними елементами стають знання та навички інтелектуальних працівників, які цілеспрямовано використовують свої знання для подальшого саморозвитку та отримання високих результатів праці. Оскільки знання є основною формою інтелектуального капіталу, обов'язковим є введення у структуру діяльності інтелекту, який визначається нами як частина мислення, виражена, перш за все, через його творчу складову.

Говорячи про інтелект, слід підкреслити його суть як прояв якісної визначеності мислення. В сучасних умовах, які обумовлені швидким оновленням техніко-технологічної бази виробництва, інформаційними потоками, відбувається бурхливий розвиток розумових здібностей людини, які набувають нову якісну визначеність шляхом співвіднесення невизначеності та самоорганізованості, необхідності і випадковості, що є виразом нелінійності мислення. Таким чином, якісна визначеність інтелекту виражається у тому, що він виробляє продукти своєї діяльності в певних формах розумової діяльності, які мають свої якісні характеристики.

Основною якісною характеристикою інтелектуальної праці є наявність творчого підходу, ступінь новизни змісту індивідуальної і колективної трудової діяльності, застосовуваних методів і отриманих результатів. Новизна, як критерій творчості, дозволяє розглядати її як інтелектуальну трудову діяльність пошукового характеру, метою якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей (продуктів, матеріалів тощо).

Практично не існує ні одної сфери діяльності людини, в якій би у тій чи іншій мірі не

застосовувався творчий підхід і яка б не була об'єктом прикладання інтелектуальної праці.

Суб'єктами сфери діяльності, в яких творчість поєднується з практичною роботою з реалізації її результатів є працівники, які займаються пошуком і прийняттям рішень при виконанні інноваційних, інформаційних, організаційних і соціальних функцій на підприємстві (керівники, менеджери, спеціалісти). Суб'єктами сфери безпосереднього здійснення виробничих процесів є працівники, які зайняті творчим пошуком не за своїми посадовими обов'язками, а з власної ініціативи (робочі-новатори, раціоналізатори, винахідники).

Отже, інтелектуальний трудовий потенціал – це особлива категорія працівників, які виконують переважно творчу працю з високим ступенем складності і різноманітності, продуктом якої є інновації, нові знання, процеси в сфері виробництва. Інтелектуальною є праця дослідників, вчених, педагогів, інженерів, конструкторів, менеджерів, організаторів виробництва. Їх праця відрізняється пошуковим характером, необхідністю прийняття складних рішень при виконанні різних інноваційних, організаційних, технологічних, соціальних функцій виробництва.

Кінцевий результат творчої діяльності – інтелектуальний продукт реалізується на основі діючих положень у відношенні авторських та інших прав на інтелектуальну власність у сфері виробничої діяльності. Основними формами інтелектуального продукту у сфері управління якістю є винаходи, раціоналізаторські пропозиції з поліпшення якості продукції чи процесу управління якістю.

До творчих видів діяльності належить також і освіта, через те вирішальним чинником підвищення якості інтелектуальної праці є саме професійно-освітній рівень працівників і постійне поновлення знань. В освіті реалізуються не тільки пізнавальні потреби людей, а й соціальні потреби, у духовному, інтелектуальному розвитку.

Творчий потенціал у свою чергу характеризується розвитком інтелектуальних здібностей, ступенем засвоєння знань, навичок і умінь, можливостями нестандартного розв'язання складних технічних задач, наявністю високоморальних цінностей і естетичних здібностей тощо.

В сучасних умовах формується нова еліта, яка покликана стати керівним класом постіндустріального суспільства. В умовах, коли сучасне суспільство стає "технотронним", тобто суспільством, що формується в культурному, психологічному, соціальному та економічному розвитку під впливом сучасної техніки та електроніки, де індустріальні процеси вже не є вирішальним чинником соціальних змін і еволюції стилю життя, соціального устрою і моральних цінностей, нова еліта повинна в першу чергу мати здібності контролювати і направляти процеси, що диктуються логікою технологічного прогресу. В західній суспільствознавчій теорії цей клас називають knowledge-class.

Перші спроби розгляду ролі даної соціальної групи відносяться до кінця 50-х років ХХ століття. В той час вони носили досить епізодичний характер та провадилися в першу чергу в рамках аналізу статусної стратифікації в суспільстві.

Спостерігаючи зниження господарського та політичного впливу традиційного класу буржуа Р. Дарендорф одним з перших став визначати в якості "правлячого класу посткапіталістичного суспільства" представників вищої ланки управління промисловими компаніями та осіб, що належали до державної бюрократії. Цей підхід був розвинутий згодом в теорії технотронного суспільства, в першу чергу, З. Бжезинським, згідно якої, нова еліта повинна перш за все мати можливість контролювати і направляти процеси, що визначаються логікою розвитку технологічного процесу. Надзвичайно широке визначення нової соціальної страти, так званої техноструктури, дав Дж. Гелбрейт, який відмічав в 1969 році, що вона включає в себе усіх, хто привносить спеціальні знання, талант та досвід в процес групового прийняття рішень. В результаті до середини 70-х рр. пануючим класом стали називати "технократів", які вміло маніпулювали унікальними знаннями та інформацією на трьох основних рівнях:

- 1) національному, де діє урядова бюрократія,
- 2) галузевому, що представлений професіоналами та науковими експертами;
- 3) на рівні окремих організацій [4].

Важливо відмітити, що статус робітника у постіндустріальному суспільстві та його приналежність до knowledge-class визначаються не стільки власне освітнім рівнем, стільки тим, в якій мірі в той чи інший момент він перевершує аналогічний показник середнього робітника.

Таким чином, основною ознакою представників knowledge-class є рівень освіти, який виявляється значно вищим, ніж характерний в той чи інший момент для більшості громадян, які складають сукупну робочу силу.

Отже, для забезпечення ефективного користування новими технологіями необхідно сформувати кваліфікований трудовий потенціал, який підготовлений до техніко-технологічних змін у виробництві. Навчання за спеціальностями, які пов'язані із сучасними технологіями, повинно включати широку підготовку працівників в області матеріалів, нового обладнання і механізмів. Стимулювання такої широкої спеціалізації працівників дозволяє забезпечити надійність роботи нового обладнання, підвищити творчу активність, відкриває можливості для прискореного освоєння сучасних технологій. При цьому відбувається процес постійного професійного росту і самоудосконалення працівників, що сприяє забезпеченню стандарту якості праці, який розглядається нами як бездефектне виробництво продукції.

Наступною важливою ознакою knowledge-class є розміщення його представників в різних

структурних елементах соціальної ієрархії, а також їхня виняткова мобільність. Набуваючи нової ролі у виробничому процесі, змінюються методи управління інтелектуальними робітниками (з огляду на те, що робітники виступають в якості фактичних власників знань, ними приходиться керувати таким чином, як якщо б вони були членами добровільних організацій).

Таким чином, трактування нового керівного класу засновувалось і засновується на декількох фундаментальних положеннях. По-перше, головним об'єктом власності, котрий дає представникам нового класу право займати домінуючі позиції в суспільстві, є інформація і знання, які також можуть розглядатись в якості "капіталу". Тому цей клас не настільки закритий і однорідний, як вищі шари аграрного і індустріального суспільств.

По-друге, вплив даної групи виявляється в її домінуючому положенні у відповідних соціальних ієрархіях – бізнесі, армії, політичних інститутах, наукових закладах. При такому підході урядова бюрократія, професійні і академічні експерти і техноструктура об'єднуються в поняття технократичного класу, який є домінуючим в постіндустріальному суспільстві у зв'язку з переплетеністю різних соціальних інститутів попасти в клас технократів можна не тільки на основі здатності людини засвоювати інформацію і генерувати нові знання.

По-третє нове капітал як основа впливу і могутності замінюється не працею, а знаннями.

Якщо в основі промислової революції лежать такі досягнення, як відкриття в механіці, створення ткацького верстата, парового двигуна, виробництво вугілля, то матеріальною базою постіндустріальної технологічної революції стали електроніка, робототехніка, телекомунікації, маловідходне виробництво, біотехнології. Тому на даному етапі розвитку світової економіки особливого значення набуває проблема якісного вдосконалення нового суспільства. На практиці це означає активне формування економічних галузей останнього – шостого технологічного укладу. На перший план виходять нанотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі, комп'ютерна освіта, генна інженерія, нетрадиційні джерела енергії.

Досягнення у галузі мікроекономіки дозволили у надзвичайно стислий строк у багато разів підвищити продуктивність праці, забезпечити точність технологічних операцій, звільнити людину інтелектуальної праці від монотонної, рутинної, механічної роботи, оптимізувати технологічні процеси.

Впровадження робототехніки допомагає зменшити фізичне навантаження людини, ліквідувати чимало видів заводських складальних операцій тощо. За допомогою мультимедійних засобів створюється глобальна віртуальна реальність, відкривається широкий простір для людської творчості та швидкого оновлення знань.

Біотехнології надали можливість цілеспрямовано створювати більш продуктивні види мікроорганізмів, рослин і тварин, виправляти спадкові хвороб, розробляти більш ефективні ліки [10, с. 22].

Зміна технологічних укладів та викликаний цим розвиток комп'ютеризації обумовили збагачення поняття кваліфікації працівника такими характеристиками, як розширення і ускладнення необхідних знань, спроможність виконувати нові функції, які вимагають більш високих інтелектуальних, психофізіологічних якостей. Від працівника в більшій мірі вимагаються можливості прийняття власних рішень, самостійність в роботі, розуміння виробничої системи, вміння оволодіти новою технікою і методами праці. Тому нагальною є проблема стимулювання та активізації підтримки інтелектуальної праці тих працівників, які створюють нову техніку: підвищення ступеня новизни змісту діяльності, накопичення нових науково-технічних знань і передового досвіду, збагачення трудової діяльності творчими елементами, постійний пошуковий характер роботи тощо.

Науково-технічний прогрес обумовлює зміну і ускладнення речових факторів виробництва, сприяє появі нових видів праці, які потребують високої професійної підготовки кадрів. Саме у цих складних економічних умовах виникають нові професії і спеціальності, тому необхідно заздалегідь готувати кваліфіковані кадри.

Таким чином, техніко-технологічна складова вирішальною мірою впливає на трудовий потенціал і визначає якість його праці, а також потребує підвищеної уваги до проблеми накопичення знань працівників, професійних навичок і досвіду. Будь-яка реконструкція або оновлення виробництва супроводжується не тільки випуском нової продукції, але й потребує нових знань та умінь [8, с. 103].

Вкрай актуальним постає завдання формування державної політики розбудови наукомістких технологій, яка б враховувала такі тенденції:

1) акцент у сфері регулювання науково-технологічного розвитку робиться державами на примноженні інтелектуального потенціалу та формування бази інновативних знань як головного рушія розбудови інноваційної економіки;

2) створюється паритетність у використанні прямих і непрямих методів державного впливу на розвиток наукомістких секторів виробництва;

3) зосереджується увага та розширюється спектр податкових та амортизаційних важелів стимулювання інноваційного розвитку економіки;

4) на позицію домінуючого інструменту реалізації процесу модернізації технологічного парку виробництва або тематичного оновлення науково-дослідної бази створення прогресивних технологій впливає інструмент технологічного трансферу, і не лише внутрішнього трансферу зі сфери освіти і науки у виробництва, але й зовнішнього, міжнародного трансферу наукомістких технологій [10, с. 23].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Узагальнюючи викладене вище, приходимо до висновку, що постіндустріальне суспільство:

- 1) посилює роль науки й нематеріальних цінностей як основної інституційної необхідності суспільства;
- 2) перетворює ухвалення рішень на більш технічну процедуру, воно дещо безпосередніше вводить у політичний процес вченого або економіста;
- 3) завдяки поглибленню існуючих тенденцій до бюрократизації інтелектуальної праці створює комплекс напруженостей для традиційних визначень інтелектуальних пошуків і цінностей;
- 4) порушує вирішальні питання про відносини між технічним та літературним інтелектом.

Постіндустріальне суспільство відкриває широкі, практично безмежні перспективи перед тими, хто розділяє постматеріалістичні цінності, ставить перед собою завдання – удосконалення власної особистості. Вони будуть продукувати унікальні блага, які стануть основою процвітання суспільства. В міру того, як наука перетворюється у безпосередньо виробничу силу, роль цього класу буде посилюватись і він стане достатньо стабільною соціальною групою. В сучасних умовах не соціальний статус служить умовою приналежності людини до еліти постіндустріального суспільства, а навпаки, сам він формує в собі якості, що роблять його представником вищої соціальної страти.

У цьому контексті слід зазначити, що необхідна державна підтримка галузям наукомістких технологій – нано- та біотехнологіям, генній інженерії, електроніці, робототехніці, маловідходному виробництву. Розвиток високих технологій сприятиме переходу людства від стадії панування матеріального виробництва на нематеріальну стадію виробничих процесів, що зумовить трансформацію соціальної структури суспільства.

Інтелектуальний потенціал як елемент постіндустріального суспільства визначає майбутнє держави, оскільки він є одним із основних факторів, що обумовлюють конкурентоздатність економічних систем, а в результаті багатство і економічну силу нації. Найважливіша складова інтелектуального потенціалу суспільства – це наявність власної науки, високого рівня освіти, розвиненої інфраструктури науки і освіти трудового потенціалу – виступають основними критеріями інвестиційної привабливості країни або регіону. Цей потенціал формує у людини широту кругозору, спроможність зрозуміти сутність ринкових трансформацій, бачити перспективи і знайти реалізацію своїх можливостей у контексті нових суспільних потреб.

Література

1. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К.: Либідь, 1996. – 251 с.
2. Бутнік-Сіверський О.Б. Евристика в інтелектуальній економіці або формування системи інноваційного підприємництва // Інтелектуальна власність – 2005. – № 8. – С. 29 – 34.
3. Врублевський В.К. Інтелектуалізація соціуму: формування інформаційного середовища // Український соціум: інтеграція інтелектуального потенціалу / За ред. проф. В. К. Врублевського. – К.: ІС НАНУ, 2005. – С. 87 – 104.
4. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество / Дж. Гелбрейт. – М.: Прогресс, 1969. – 276 с.
5. Данилишин Б. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення та їх використання / Б. Данилишин, В. Куценко // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 71 – 72.
6. Дракер П. Посткапиталистическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Академия, 1999. – 640 с.
7. Иноземцев В.Л. Перспективы постиндустриальной теории в меняющемся мире / В.Л. Иноземцев // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Академия, 1999. – 640 с.
8. Тельнов А.С. Управління якістю праці на промислових підприємствах: Монографія. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – 290 с.
9. Тоффлер Е. Третья волна / Е. Тоффлер : 3 англ. пер. А. Эвса. – К.: Вид. дім “Всесвіт”, 2000. – 480 с.
10. Федулова Л.І. Технологічне прогнозування в системі інноваційної економіки / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування – 2005. – № 3. – С. 20 – 31.
11. Чухно А. Зміна характеру та структури зайнятості в умовах постіндустріального суспільства // Економічний часопис – XXI. – 2003. – № 1. – С. 35 – 39.
12. Veblen T. The Theory of Business Enterprise. N.-J., 1904. – P. 400.
13. Penty A. Post-industrialism. – London, 1922. – P. 14.

Надійшла 12.01.2009 р.